

Új meg új híveket szerezni a művészi szépnek ...

Gy. Szabó Béla hetvenöt éves

Igaza van Bálint Tibornak. Gy. Szabó Béla olyan, mintha a művészet szerény ügynöke volna. Mindig egyforma, sötét színű öltönyében puritán tisztaságúnak látom. A portéka pedig, amit kínál, vékonyka mappákban elférő metszetek, a művészi szépség kelendő áru.

Hetvenötödik születésnapja két utazás között telt el.

Gy. Szabó Béla június végén Hannoverből érkezett haza, s a repülőgépe, nem túl hosszú pihenő után, a columbiai Bogota felé startolt.

Ott voltam a kolozsvári repülőtéren, amikor kéthónapos nyugat-németországi útjáról megérkezett. S Bálint Tibor jellemzésének írói telitalálatára akkor döbbenem rá, amikor jól ismert alakját az utasok között megpillantottam. Nem hozott haza nagyobb csomagot két darab kézitáskánál, s azok egyikében is frissen készült rajzait meg pasztellképeit őrizgette. Úti történetei közül jellemzőnek pedig egy anekdotikus ízű esetet tartottam. A frankfurti repülőtéren történt meg vele. Várni kellett a csatlakozásra, s közben bevezették az utasokat egy terembe, melyben roskadásig megrakott „svédasztalok” kínálták a jegy árában benne foglaltatott ingyen ínycségeket. Italok közül nem francia pezsgőt bontott (pedig az is ingyen volt), hanem dobozos német sört. — Mert ha ott jár az ember — mondotta —, azzal ismerkedjék, ami sajátja az országnak...

Aki e grafikus és festői pályát ismeri, bizonyosan fölfigyelt rá, mennyire megújult Gy. Szabó Béla művészi termése minden egyes utazás után. Nem tartozott soha azok közé az egyházi alkotók közé, akik idegenben is otthoni környezetüket adták, s nem tudtak kiszakadni az ismert és megszokott dolgok kötéséből. Gy. Szabó pályája közel ötvenesztendő távlatot kínál e példának említett jelenség vizsgálatára. Grafikai művészetének újabb és újabb ciklusait szülte a pálya kezdetén az itáliai és görögországi út, aztán az alföldi barangolások, a balatoni vízvilág, majd Kína és Mexikó egzotikuma. Most pedig talán újabb útikönyvvé áll össze a hannoveri termés, a német földről hazahozott 24 pasztell és 30 szénrajz.

Izgalommal nézegetem az új mappákat. Az ember nem is hinné el, hogy hatvan nap alatt ennyi mindenre tellett. A művész alázata a megismerést, a lényeg megragadását szolgálta. Az alsó-szászországi Hannover 800 ezer lakosú nagyváros. S ezekben a rajzokban és színes pasztellekben benne van minden, ami belőle ennyi idő alatt megragadható és megismerhető. Kis tér kerengő autókkal, a roppant forgalom kimetszett szigete. Hanza-házak északi hangulata, a csendes városi park és erdő intimitása, Lotte sírja, szöke, kék szemű, szeplős német kisfiú portréja, majd Göttingában egy szénrajzán Körösi Csoma Sándor emléktáblás diák-kvartély. (Úti képeinek egy részéből metszetek készülnek. Mint mindig, minden egyes utazás élményeiből.)

Ha elkészül a német napló, ha kiállításra kerülnek a hazahozott képek, újra föllángol majd a vita a „Gy. Szabó-jelenség” körül. Korszerűtlen már ez a művészet? Mondhat-e még újat századunk képromboló évtizedei után?

Művészetünk érdemes mestere rendelkezett és rendelkezik azzal a képességgel, hogy megújulását bizonyítva zavarba hozza az ítélezőket.

Múltba utalni ezt a művészetet csak lezárt fejezeteiben szabad. Egy ötven évre visszavezethető alkotói pálya kétségtelenül elérkezett már a művészettörténeti korszakolás szakaszába. Ha a *Liber miserorum* világát nézem, az expresszionizmussal rokon korai műveit, ezek helye, jelentősége a korszak határain belül ítélnélhető meg igazi érdeme, úttörő volta szerint. Fámetszet-művésze az erdélyi grafikának jószerint önálló fejezete. Hogy mi tartozik belőle ténylegesen a múlthoz, tartalom-

ban és formában is a tegnaphoz, arról még nem mondtuk ki a végső szót. S ezek történeti szempontok; az esztétikaiak túlmutatnak a merev idő—tér elhatároláson.

A Gy. Szabó-jelenséghez hozzátartozik a művészi szépnék új meg új híveket szerző grafikusművész páratlan népszerűsége.

Véleményem szerint...

Mindig is bosszantottak azok a barátaim (költők, orvosok, filozófusok, vegyészek, matematikusok), akik valamely nemzetközi tanácskozásról hazatérve fáradságosan legyintettek: ah, ezek a konferenciák! ki-ki fújja a magáét, nem figyel a másokra, unalmas, hosszú előadások, éjszakába nyúló határozatszövegezesek, kész eső! az egész, az ember csak fecserli a drága idejét, és balálra fársztja magát. Ilyen emberek szoktak a tanácskozásokon rajzolgatni, keresztretjvényt fejteni vagy éppen szundizni, hanem a végén ragyogó arccal pattannak föl (kialudták, kipihenték magukat), s lelkesen, hos zan tapsolnak... Avagy másról van szó? Bevallom, nem egy ernyedt legyintés mögött képmutatást, hamis iparkodást sejtettem: annak elhitetését, hogy konferenciára kijutni nem ajándék, nem öröm, hanem terhes kötelesség, áldozathozatal — tehát ne irigyeljük őket. Csakhogy az ember gyarló (és feledékeny). Nem egy ilyen „hajszolt” ember, mikor hírét vette újabb nemzetközi összejövetelnek, ádáz kilincselésbe, könyörgésbe, levelezésbe, telefonálásba kezdett, csakhogy ismét kijuthasson egy szörnyen unalmas, értelmetlen összeröffenésre.

Tavaly az írószövetség küldöttjeként részt vettem Belgrádban az avantgarde ügyét vitató konferencián és — bocsássanak meg nekem a fáradságom legyintők — esőppet sem unatkoztam. Persze, nem váltottuk meg a világot, nem oldottuk meg az avantgarde gondjait sem, mégis tapasztalhattam, hogy érdekes előadásokat, távoli népek, sajátos fölfogások, eltérő nézetek képviselőit hallani, s fogadások, kirándulások, kávézások közben addig ismeretlen új emberekkel, művelt főekkel elbeszélgetni — hasznos dolog.

Robert Estival, a francia racionalizmus szellemes, okos tanárképviselője tartotta a legérdekesebb előadást. Szerinte az avantgarde-nak — hazája művelődési életében — jó kétszáz éves múltja van. Így például az enciklopédisták — különösen Diderot és D'Alembert — már a XVIII. század második felében bevetik az avantgarde fogalmát, avantgardista nézeteket hirdetnek. A nagy forradalmat megelőző évek szigorúsága közepette azonban elsorvad az avantgarde, hogy a forradalom első éveiben újjáéledjen, majd a hegyparti terror idején megint elnémuljon. Ezt a szakaszosságot az avantgarde meg-megismétlődő előállítását s elhalását Robert Estival végigvitte napjainkig. Tematikában is kiszélesítette az avantgarde körét. Beszélt közgazdasági és hadászati avantgarde-ról, a hajózás, földművelés, állattartás, építés terén kihajtott avantgarde mozgalmakról; e címet viselő lapokról, könyvekről.

Nyilvánvaló, hogy a kérdés efféle megközelítése heves ellenkezést váltott ki. Estivalnak (úgy hiszem) ez is volt a célja. Főleg a lengyel Stefan Morawski szállt vitába vele; szerinte a szó szoros értelmében vett avantgarde csak a múlt század nyolcvanas-kilencvenes éveitől kezdve létezett, s szervesen kapcsolódott a politikai liberalizmus, a szabadelvű türelmesség meghonosodásához, a polgári individualizmus kibontakozásához. Aminek aztán Európában a fasizmus és a háború vetett véget, a Szovjetunióban pedig a mereven értelmezett szocialista realizmus hivatalos irányzattá nyilvánítása, majd a konstrukciós perek. Morawski szerint azok az idők máig sem tértek vissza; előbb a hidegháborús légkör, majd a katonai tömbök szembenállása szült feszültséget, amely a nagyfokú toleranciát kizárja, anélkül pedig nincs avantgarde.

Erre többen is tiltakoztak, ki a szocialista, ki a polgári demokráciák nevében. De legalább ugyanannyian támadták is — mind a kettőt. Csak úgy röpködtek a sajátos fogalmak: irányított demokrácia, manipulált demokrácia, a mass me-

dia uralma, a hírközlés terrorja, közvélemény-„megdolgozás“, „betáplált“ közvélemény, fogyasztói közvélemény, információfogyasztás.

De hát mi is az avantgarde? — vetődött föl ekkor a kérdés. Abban ugyanis mindannyian egyetértettünk, hogy valamely műszaki jobbítás a hajózás vagy állattartás terén semmiképp sem tekinthető avantgarde-törekvésnek. Igazából ez csak az irodalomban és a művészetben bontakozott ki, s talán-talán az építészet, e sajátos (az ipar felé közelítő) művészet síkján. Hogy azonban mi a művészeti avantgarde, arra tucatszámú válasszal álltak elő: szakítás mindenféle hagyománnyal, szokvánnyal, beidegződöttséggel; gyökeresen új hangvétel, más nyelv, gondolkozásmód, új formavilág, új eszközök (szobrászatban, építészetben); forradalom a művészetben; a „negyedik rend“, a proletariátus mondandójának adekvát művészi kifejezése; merő formalizmus, a föltűnési viselkedésség soha nem tapasztalt extravagáns megnyilvánulása, örült rikácsolás; igazi társadalmi forradalom helyett álforradalmiság, a feltörő erők elterelése, a társadalmi feszültség művészeti levezetése; gyökeres, alapvető változások helyett csupán kifejezésváltás, új mondanivaló helyett hangos, tartalmatlan üvöltés, handabandázás, szélsőséges individualizmus.

Tudom, hogy mit mondanak a tankönyvek az avantgarde-ről, e konferencián azonban ezzel nem sokat törődünk, hiszen mindent, amit eddig az avantgarde-ről tudunk — megkérdőjeleztünk. Ezt azonban már nem a városi könyvtár nagytérképében tettük, hanem az Írószövetség helyiségeiben, kisebb (angol, orosz, francia nyelvű) munkacsoportokban, kötetlenebb beszélgetések keretében. Mi, a romániai küldöttség tagjai (Alexandru Căprariu, Mihai Stoian, Dan Culcer s magam) a francia nyelvű tanácskozáson vettünk részt.

Több nyugati író rezignáltan fejtette ki, hogy náluk már nincs, s nem is lehet avantgarde; nem tiltják el, mondhat bárki bármit, de minden visszhangtalan marad. Ma nem erőszakkal fojtják meg az avantgarde-ot, mint a fasizmus idején, hanem a talajt húzzák ki alóla. Oly sok az üvöltés, sokkolás, botrány, hogy az avantgarde hangja elvész a szexhullám, a pornográfia, a horrorfilmek szadizmusa, a beatzene mindenféle technikai eszközzel fölerősített harsogása közepette. Minden, amivel az avantgarde valaha kitűnt — napjainkra beépült a manipulációba, a tömegek „megdolgozásába“ vagy a fogyasztandó javak áruháalmazába.

A *Korunk* valaha — mutattam rá — az avantgarde támasza, pódiuma volt, s — mutatis mutandis — az újabb *Forrás*-nemzedék költői neoavantgarde hangvétellel, mondanivalóval jelentkeztek, s föllépésük sok tekintetben hasonlít a nagyapák fél évszázaddal ezelőtti előállásához. Kifejtettem, hogy miután a szocialista realizmus sémáit nem kellett többé kötelezőnek elismerni, a fiatalok (és idősek is) többek között az avantgarde tematikájának, hangvételének korszerűsítésével igyekeztek más módon szólni, új mondanivalót nyújtani, egyéniségüket meglelni, kifejezni. Vagy: egyes idősebb írók, művészek naturalisztikus, romantikus vagy illuzórikus esztétónaisaival szemben az avantgarde módján iparkodtak realisabban, józanabban, hűvösebb fejjel megszólalni. Sőt, a számonkérésnek is hangot adni. Nálunk tehát van bizonyos szerepe, létjogosultsága még az avantgarde-nak.

Nosza lett erre botrány. Felugrott Adriano Spatola, verte az asztalt, csapta a széktámlát, fűjt, és olasz heveséggel ordította, hogy az avantgarde mindenütt „megdöglött“, Keleten és Nyugaton egyaránt, „kinyírta“ a technika, amely a zenétől a közéletig eláraszt, elgépiesít, elembertelenít és elművészietlenít mindent, s a hatalomnak olyan eszközöt ad a kezébe, amellyel szemben a művészet, a gondolat tehetetlen, s visszaszorul az alkotók, gondolkodók, írók, művészek, tudósok kis körébe, műhelyeibe.

Dan Culcer a román irodalom mai avantgarde jelenségeiről beszélt (Spatola neki is szavába vágott, lehurrogta), s ettől kezdve a mi munkacsoportunkban szinte kizárólag az avantgarde és a szocializmus kérdéseiről beszéltünk. Egyes lengyel és jugoszláv írók rámutattak, hogy náluk is jelentős az avantgarde, volt, aki azt hangoztatta, hogy a szó szoros értelmében vett avantgarde ma már csak a szocialista országokban létezik, minthogy e rendszer talaján az irodalomnak, művészetnek nagyobb a visszhangja, társadalmi hatása, a tömegek inkább figyelnek az alkotók szavaira, ellentétben a fogyasztói társadalom átlagemberével.

Spatola megint fölpatant, s fújva, dühöngve bizonygatta: csak idő kérdése, mikorra jut el Kelet-Európa is oda, ahol a Nyugat áll, mikorra fojt meg minden szépséget, egyéniséget, művészetet nálunk is a technika. Mi tűrés-tagadás, jó néhány szocialista országból érkezett író is ezt vallotta, nézzük csak meg a filmművészetet: Wajda vagy Jancsó újító filmjeit a kritika földicséri, a mozik viszont üres termek előtt játsszák, a tömeget ennyire „megdolgozták“ (megrontották) az Amerikából importált vadnyugati filmekkel és a hazai gyártású (amerikai mintájú), a külsőségeiben tobzódó nagy fölhajtású panoramikus színes — sok esetben kétes kicsengésű — történelmi filmekkel. A tömeg ugyanígy nem érti Bartók,

Schönberg vagy Lutoslawsky modern, avantgarde elemeket is magába ötvöző zenéjét. A szocialista társadalomban is a „mai közvélemény“ az, amit tegnap a tévé és a rádió sugárzott — hangoztatták egyeseik.

Némelyek a szocialista társadalmak értelmiségi rétegén belül két kisebbséget különböztettek meg, amely sajátosan viszonyul az avantgarde-hoz. Az egyik a hatalmon levő, a döntéshozó csoport. Ez megfontoltabb, óvatosabb, és kritikusan tekint az avantgarde-ra, mutatkozzék meg akár a művészetben, akár a divatban vagy az építészetben. Ezzel magyarázható például az absztrakt művészet oly sokáig fönntartott hivatalos elutasítása vagy — ez is hozzátartozik a kérdéshez — az a tény, hogy például a farmeröltözöt tömeggyártását csak akkor kezdték meg némely szocialista országban, amikorra annak árhulláma Nyugaton már levonulóban volt... A másik értelmiségi kisebbséget azok alkotják, akik sem döntést nem hoznak, sem közvetlenül nem vesznek részt a végrehajtásban: az alapkutatást végző tudósok, tervezők, bizonyos kategóriájú tanárok, művészek, írók, orvosok. Ezek fogékonyabbak az avantgarde jelenségek, termékek iránt, és alkotásokkal, javaslatokkal, módszerekkel és találmányokkal állnak elő — mind a közvélemény, mind a döntéshozók irányában. A fogadtatás pedig... hol ilyen, hol olyan. Ennek függvényében ezután vagy létrejön a kapcsolat művész és közönség, más viszonylatban kutató és politikus, tervező és kivitelező között, s ez termékenységhöz, megújuláshoz vezet, vagy — elmarad a visszhang, nem „harapnak rá“ az újításra, s akkor elhidegülés áll be, konfliktus keletkezik (például a várostervező építészek, művészek, közgazdászok, valamint a várostanács közt).

Mondanom sem kell, Spatola többször is föluggrott, ordított, tagadott és tiltakozott, de most már sokan őt hurrogták le, Elisavetta Ritchie amerikai költőnő pedig szerényen, halkán igyekezett lecsendesíteni. Bevallom, hogy Spatola szavai megleptek, az európai szélsőbal, az olasz végletesség élő képviselőjével most találkoztam először. A kétségbeesésig elkeseredett, hazája jövőjét s általában a kultúra sorsát sötétnek látó embert ismertem meg benne, és érvei — az olasz közélet roppant ziláltságának ismeretében — meggondolkoztattak.

Mégis, mégis vallom — s ezt ott is fejtegettem —: az avantgarde hatása nem lebecsülendő. Az avantgarde — örökös újítás, pezsgés, erjedés. S ha kicsiny körben, ha lassan és távlatosan is, de — hat. Kialakít egyfajta magatartást, beállítottságot, amelyre jellemző a kritikusság és az újdonság, a szokatlanság, a merészség iránti érzékenység, fogékonyság. S az ilyen ember (vagy közvélemény) inkább hajlik a másság befogadására, a változásra, új magatartás kialakítására. S ha ehhez az avantgarde irodalom, művészet vagy tudomány valamennyire hozzájárul — az is valami. Vannak idők, korok, amikor szellemi irányzat többre nem vállalkozhat.

Nemzetiségi helyzetben pedig — amelyre többek közt az jellemző, hogy az irodalom, művészet szava hatékonyabb, az alkotókra talán inkább hallgat népünk — az avantgarde-nak ügylehet még vannak esélyei a közvélemény alakítására, a szellemi élet befolyásolására. S a lehetőségekkel élnünk kell!

Hered Guest



Bakó-Hetei Rozália: Kerámiatál